

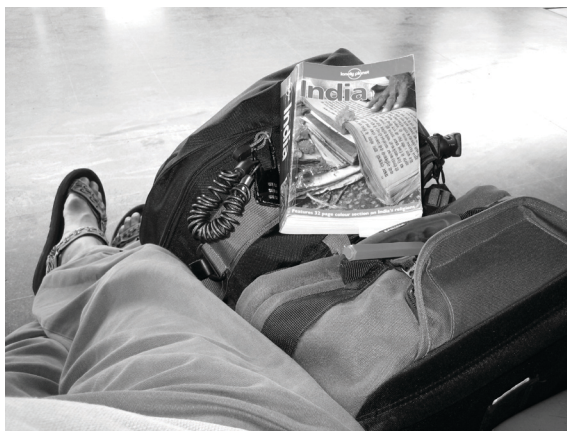
นักมานุษยวิทยากับ การเดินทางและเรื่อง เล่าของเขา

(สุดแดน วิสุทธิลักษณ์)

๑

จะว่าไปแล้ว นักมานุษยวิทยาก็ถือว่าเป็นนักเดินทางด้วยกันพวกหนึ่ง แต่บรรดานักมานุษยวิทยาสมัยหลังๆ ออกจะรู้สึกกระอักกระอ่วนใจที่จะต้องเล่าถึงการเดินทางของตน โคลด เลวี สโตรสส์ (Claude Lévi-Strauss, ๑๙๐๘-๒๐๐๙) นักมานุษยวิทยาชื่อก้องของฝรั่งเศส กล่าวยืนยันไว้ในข้อเขียนชิ้นโด่งดังของท่าน “เขตร้อนระทม” (*Tristes Tropiques*) ที่มีบทแรก หน้าแรกและประโยคแรกว่า “ข้าพเจ้าเกลียดการเดินทางและบรรดานักสำรวจ”

หนังสือ *Tristes Tropiques* ใช้ระยะเวลาเขียนเพียง ๔ เดือน ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. ๑๙๕๕ และได้รับการต้อนรับจากนักอ่านชาวฝรั่งเศสอย่างกว้างขวางเป็นประวัติการณ์ ได้รับยกย่องว่าเป็นการสืบทอดประเพณีงานเขียน “การเดินทางเชิงปรัชญา” (*Voyage Philosophique*) ที่

นับเนื่องมาแต่ศตวรรษที่ ๑๖ บ้างว่าเป็นงานเขียนที่มีท่วงทำนองชวนให้รำลึกถึงร้อยแก้วในศตวรรษที่ ๑๘ บ้างว่าเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับการเดินทาง (Récit de voyages), งานชาติพันธุ์นิพนธ์ (Ethnography), งานเขียนทางปรัชญา (Philosophical text) หรือเป็นหนังสือเดินทางท่องเที่ยว (Travel book) เนื้อหาในเล่มนอกจากจะถือเป็นส่วนหนึ่งของอัตชีวประวัติที่เกี่ยวกับการเดินทางและการสำรวจเก็บข้อมูลทางมานุษยวิทยาในวัยหนุ่มของตนที่ประเทศบราซิล (ซึ่งเส้น Tropic of Capricorn พาดผ่าน) แล้ว ยังโยงใยถึงเรื่องราวด้วยโลกเก่า-โลกใหม่ ตำแหน่งแห่งที่ของมนุษย์ในธรรมชาติขณะเดียวกันก็ชวนให้ใคร่ครวญเกี่ยวกับเรื่องความก้าวหน้าและอารยธรรม

โคลด เลวี สโตรสส์ เริ่มต้นบทแรก “สิ้นสุดการเดินทาง” (La fin des voyages) ด้วยการค้นหาและอธิบายความปรารถนาของคนทั่วไปที่มีต่อข้อเขียนเกี่ยวกับการเดินทางและนักเดินทาง ในกรณีของนักสำรวจนั้นถึงกับชี้ให้เห็นว่ามีเหตุมาจากแรงผลักดันของ “การแสวงหาอำนาจ” เลยทีเดียว

แม้การเดินทางในศตวรรษที่ ๑๕ จะนำไปเพื่อแสวงหาพิชิตกรรมบางชนิด เช่น เครื่องเทศ หรือเพื่อแสวงหาความตื่นตาตื่นใจเองก็ตามที แต่ที่สิ้นสุดแล้วการเดินทางและการสำรวจของชาวตะวันตกก็ได้ทำลายอารยธรรมต่างๆ ที่พวกเขาค้นพบเสียจนเกือบ

สิ้น กล่าวกันว่าชื่อของบทนี้มีสองนัย หมายถึงการสิ้นสุดการเดินทางของผู้เขียนเอง ขณะเดียวกันก็หมายถึงการสิ้นสุดของอารยธรรมไปพร้อมกันด้วย

มาร์ค โอเซ่ (Marc Augé) นักมานุษยวิทยารุ่นใหม่กล่าวว่า แม้นักมานุษยวิทยาจะตั้งข้อรังเกียจต่อนักเดินทางก็ตามที่ แต่ที่จริงแล้ว ความหมายแรก ของนักมานุษยวิทยา ก็คือ นักเดินทาง (voyageur/traveler) นั่นเอง นักมานุษยวิทยาต้องเดินทางไปศึกษากลุ่มชนที่อยู่ห่างไกลออกไปซึ่งมีวัฒนธรรมแตกต่างไปจากตน อย่างไรก็ดี มีความแตกต่างกันอยู่ไม่น้อยระหว่างนักมานุษยวิทยานักเดินทางและนักสำรวจ นักเดินทางนั้นเป็น “ผู้ผ่านทาง” ส่วนนักสำรวจให้ความสนใจกับสิ่งใหม่ๆ ในขณะที่นักมานุษยวิทยาพำนักอยู่ในสถานที่แห่งนั้นเป็นเวลานาน เพื่อสังเกตสังคมและวัฒนธรรม พยายามที่จะทำความเข้าใจทั้งอัตลักษณ์และความหลากหลาย เผ่าดู, ค้นหาพลังและสำนึกของชุมชนที่ไม่อาจมองเห็นได้อย่างเด่นชัดนัก เผ่าสังเกตวิถีของการรับรู้ตนเองและสังคมของพวกเขา ทั้งความสัมพันธ์ระหว่างกันและความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม กล่าวได้ว่า ในขณะที่ภารกิจของนักสำรวจเสร็จสิ้นลง งานของนักมานุษยวิทยาเพิ่งเริ่มต้นขึ้น

มาร์ค โอเซ่ ตั้งข้อสังเกตว่าบางทีความกระอักกระอ่วนใจของนักมานุษยวิทยาที่มีต่อนักสำรวจ นักเดินทาง (หรืออาจหมายรวมถึงนักท่องเที่ยวในปัจจุบัน) ก็คือ พวกเขาต่างมีความละม้ายคล้ายคลึงกันในบางด้าน ต่างรู้สึกเฝ้าฝันในสิ่งเดียวกัน พวกเขาทั้งมวลล้วนเป็นคนเดินทาง--เดินทางเพื่อที่จะมีเรื่องเล่าในภายหลัง และบางทีพวกเขาก็มีเรื่อง (จะ) เล่าอยู่แล้วก่อนการเดินทางเสียด้วยซ้ำไป แต่ในฐานะ “ผู้เล่าเรื่อง” (การเดินทางของตัวเอง) นักมานุษยวิทยาไม่ได้แตกต่างไปจากนักเดินทางคนอื่นๆ กระนั้นหรือ?

ในโลกตะวันตกมักถือกันว่า ยูลิสซีส (Ulysses เป็นชื่อภาษาละติน ส่วนในภาษากรีกนั้นใช้ Odysseus) เป็นนักเดินทาง (voyageur/traveler) ผู้ยิ่งใหญ่คนแรก

ยูลิสซีสปรากฏอยู่ในมหากาพย์*โอดิสซีย์ (Odyssey)* ภายหลังสิ้นสุดการรบในสงครามเมืองทรอยที่กินเวลายาวนาน ๑ ทศวรรษ ยูลิสซีสมุ่งหน้าเดินทางกลับบ้าน แต่โชคชะตาทำให้เขาต้องผจญภัยไปในดินแดนต่างๆ นานถึง ๑๐ ปี ในแง่หนึ่ง ยูลิสซีสจึงเป็นนักเดินทางในประวัติศาสตร์กรีกคนแรกๆ ที่ได้ “รู้เห็น” และ “ค้นพบ” ผู้คนและวัฒนธรรมอันหลากหลายซึ่งแตกต่างไปจากตนเอง เรื่องราวและเรื่องเล่าของยูลิสซีสในมหากาพย์*โอดิสซีย์*จึงเปรียบเสมือนเป็น “ดวงตา” ของชาวกรีกที่ “มองดู” คนอื่น

มีผู้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของยูลิสซีสและประสบการณ์การเดินทางเมื่อ ๒,๐๐๐ กว่าปีก่อนไว้ว่า ประการแรก ความสำคัญของการเดินทางและเรื่องเล่าของยูลิสซีสอยู่ที่ว่าเขาได้ “พบเห็น” สิ่งต่างๆ เหล่านั้นด้วยตาของตนเอง สำหรับชาวกรีกแล้ว “การมองเห็น” เป็นวิถีทางสู่ความเข้าใจและเป็นที่มาของ “ความรู้” นักปราชญ์กรีกเช่น อริสโตเติลให้ความสำคัญกับ “จักขุสัมผัส” ไว้เหนือผัสสะแบบอื่น

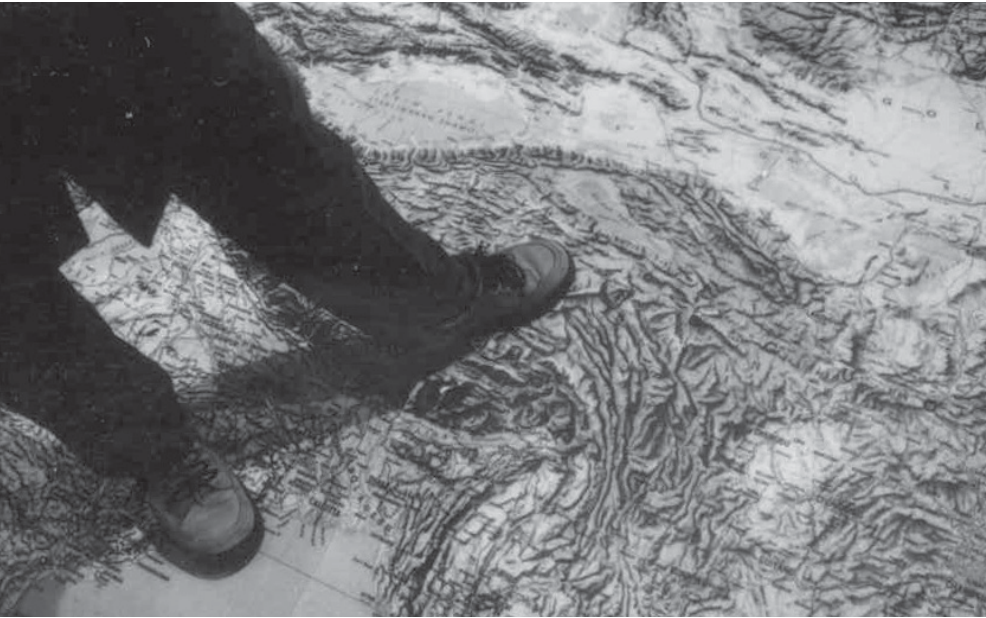
ในประการที่สอง การเดินทางทำให้ได้พบเห็นผู้คน ขนบประเพณีและวัฒนธรรมของแต่ละสังคม ชุมชนที่แปลกแตกต่างกันออกไป นำไปสู่คำถามที่สำคัญยิ่งซึ่งนำไปสู่การใคร่ครวญเรื่อง “ตนเอง/ผู้อื่น” ก็คือคำถามที่ว่า เราเป็นใคร? (ใครคือชาวกรีก?) และใครคือคนอื่น?

น่าสนใจว่าคนกรีกคิดกับคนอื่นอย่างไร สำหรับชาวกรีก “คนอื่น” (xenos) คือคนที่อยู่นอกเมือง (polis) และมีสถานะต่ำกว่า อย่างไรก็ตามแม้ชาวกรีกจะถือตนว่าอยู่เหนือผู้อื่น (ดังที่เรียกคนอื่นที่ไม่ใช่พวกตนว่า barbarous - คนป่าเถื่อน) แต่ในกรณีของชาวอียิปต์นั้นกลับเป็นที่สนใจแก่ชาวกรีกอย่างมาก แม้จะอยู่สุดชายแดนห่างไกลจากเมือง (polis) ก็ตามที ชาวกรีกกลับถือว่าชาวอียิปต์แห่งลุ่มน้ำไนล์มีวัฒนธรรมสูงกว่าพวกชาวผิวขาวปาเถื่อนในยุโรปเหนือเสียด้วยซ้ำ การเดินทางไปพบเห็น “คนอื่น” โดยเฉพาะชาวอียิปต์ส่งผลให้ชาวกรีกต้องหันมาถามคำถามกับตนเองและทบทวนความรู้เกี่ยวกับอดีตและความเป็นมาของตนเอง เช่นว่า “อียิปต์คือภาพจำลองของอดีตที่ตนเองได้ผ่านมาแล้ว? และอารยธรรมกรีกคือพัฒนาการขั้นสูงของสังคมมนุษย์?

อียิปต์ (และดินแดนที่อยู่ลึกเข้าไปในภาคพื้นทวีป) ยังคงเป็นที่สนใจของคนยุโรปในสมัยต่อมาด้วย ทั้งยังเป็นพลังกระตุ้น ยั่วเย้านักเดินทาง นักสำรวจ นักมานุษยวิทยา ให้เดินทางออกจากร้านไปสู่พื้นที่ใหม่ๆ ห่างจากประสบการณ์เดิมๆ ของตนเอง อันเป็นที่มาของสิ่งที่ได้ชื่อภายหลังว่า “ตะวันออกนิยม” (orientalism) ประเทศฝรั่งเศสได้ส่งคณะสำรวจครั้งใหญ่มุ่งสู่อียิปต์ในปี ค.ศ. ๑๗๙๘ (ในช่วงเวลาไล่เลี่ยกับอังกฤษ) พร้อมๆ กับการจัดตั้งสถาบันอียิปต์ศึกษา (L'Institut d'Egypte) ที่ไคโรในปีเดียวกัน การศึกษาและเก็บข้อมูลอย่างเข้มข้นตลอดเวลา ๒๕ ปี (ค.ศ. ๑๘๐๓-๑๘๒๘) ก่อให้เกิดผลงานชิ้นสำคัญ “คำพรรณนาว่าด้วยอียิปต์” (Description de l'Egypte) ซึ่งกล่าวกันว่าไม่เคยมีงานเขียนชิ้นใดที่ทุ่มเทให้กับการศึกษาชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งมากเท่านี้มาก่อนเลย

ช่วงศตวรรษที่ ๑๙ “ตะวันออก” จึงเป็นเสมือนพื้นที่แสวงบุญภาคบังคับสำหรับนักเดินทาง นักเขียน ศิลปินและปัญญาชนทั้งหลายที่ต่างต้อง “มุ่งสู่ตะวันออก” (Le Voyage en Orient) ไม่ว่าจะเป็น ชาโต브리องด์ (Chateaubriand), กวีลามาร์ติน (Lamartine), โฟลแบร์ต (Flaubert), วิกเตอร์ ฮูโก (Victor Hugo) หรือ เดอลาครัวซ์ (Delacroix) และการเดินทางในยุคนี้นำไปสู่ข้อเขียน เรื่องเล่าและภาพวาดจำนวนมากมายเพื่อ “พรรณนา” สิ่งที่ได้พบเห็นจากดินแดนที่อยู่ “ไกลโพ้น” ทางตะวันออกให้ชาวตะวันตกด้วยกันเองได้รับรู้

โฟลแบร์ตเองกล่าวเป็นเชิงเปรียบเปรยเสียดยั่วไว้ว่าพวกตะวันออกนิยมนั้นหาใช่ใครอื่น ก็คือพวกที่เดินทางมากนั่นเอง (Orientaliste : homme qui a beaucoup voyagé)

๓

การเดินทางไกลของนักมานุษยวิทยายุคแรกนั้น เกิดขึ้นพร้อมๆ กับกระแสความสนใจตะวันออกโดยอิงอาศัยยุคของการสำรวจและยุคล่าอาณานิคมของประเทศตะวันตกด้วยเช่นกัน ในกรณีของฝรั่งเศส งานนิทรรศการสากล (Exposition universelle) ที่จัดขึ้นที่โทรคาเดโร (Trocadéro) กรุงปารีส ในปี ค.ศ. ๑๘๗๘ นั้น ถือเป็นจุดเริ่มต้นของพิพิธภัณฑ์ทางชาติพันธุ์ของฝรั่งเศส (Musée d'Ethnographie du Trocadéro) เลยทีเดียว และในปี ค.ศ. ๑๙๒๙ โดยการนำของ ปอล ริเวต์ (Paul Rivet) ได้รวบรวมสิ่งของที่มาจากการสำรวจและจากนักเดินทางตามดินแดนต่างๆ มาจัดแสดงและปรับปรุงพิพิธภัณฑ์ขึ้นใหม่ตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์ทางมานุษยวิทยา (Musée de l'Homme) ขึ้น

ปฏิเสธไม่ได้ว่า “นักชาติพันธุ์วิทยาอาชีพ” ยุคแรกของฝรั่งเศสเองก็ตกอยู่ภายใต้บรรยากาศของลัทธิอาณานิคมที่กำลังเฟื่องฟูด้วยเช่นกัน เรื่องเล่าเกี่ยวกับการเดินทางของพวกเขาจึงดูแทบไม่แตกต่างไปจากพวกนักเดินทางและนักสำรวจในยุคเดียวกัน

ไม่น่าแปลกใจที่นักมานุษยวิทยายุคหลังจะรู้สึกกระอักกระอ่วนใจต่อเรื่องเล่าและการเดินทางของนักมานุษยวิทยาด้วยตัวเอง

๔

ปฏิเสธไม่ได้ว่านักมานุษยวิทยาก็เป็นนักเดินทางกับเขาด้วยพวกหนึ่ง บ้างมีเรื่องเล่าอยู่แล้วก่อนการออกเดินทางเสียอีก เช่นเดียวกันกับนักสำรวจ นักมานุษยวิทยาต้องความเฝ้าระวังจากการแสวงหาอำนาจและความรู้ และด้วยมรดกความรู้จากกรีก นักมานุษยวิทยาคุ้นเคยและเชื่อมั่นว่า “การมองเห็น” เป็นที่มาของความเข้าใจ

แม้จะมีความละม้ายคล้ายคลึงกับนักเดินทางคนอื่นๆ แต่โดยหลักปฏิบัติแล้ว นักมานุษยวิทยาก็มิได้ตั้งใจเขียนเรื่องเล่าเพื่อตัวของเขาเอง กล่าวได้ว่าเขาพูดในนามของคนอื่น เพื่อกล่าวถึงคนอื่นให้ผู้อื่นได้รับรู้ นักมานุษยวิทยาพยายามที่จะเขียนถึงความฝันและความหวังของคนอื่นหาใช่ความฝันและความหวังของตนเอง

ท้ายที่สุด เพื่อที่จะเข้าใจการเดินทาง เรื่องเล่า และข้อเขียนของนักมานุษยวิทยาพร้อมกับก้าวไปให้พ้นจากความอึดอัดและกระอักกระอ่วนใจ ผมจำเป็นต้องร้องขอให้ผู้อ่านงานของเขา หวนกลับไปให้ความสำคัญและพิจารณาถึง “ความเป็นมนุษย์” ของนักมานุษยวิทยากันสักคราหนึ่ง

